

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ÖNSÖZ

GİRİŞ

Araştırma Hakkında	15
Konusu	15
Amacı ve Önemi	16
Yöntem	18
İlgili Literatür Çalışması	19
Bulgular ve Tespitler	21
Mevlâna'nın Hayatı ve İlmî Şahsiyeti	22
Yaşadığı Dönem	22
Biyografisi ve Eserleri Hakkında Kısa Bilgi	25
Kısa Biyografisi	25
Eserleri	26
Hüsâmînâme, Mesnevî veya Mesnevî-i Manevî	26
Dîvân-ı Kebîr veya Dîvân-ı Şems-i Tebrizî	28
Fihi Mâ-Fih veya Fihi Mâ Fihi	29
Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)	30
Mektûbât veya Mekâtib	31
Tasavvuf ve Kelâm Disiplinleri Açısında Mevlâna	32

BİRİNCİ BÖLÜM
KELÂM İLMİNDE ULÛHİYYET DÜŞÜNCESİ

ULÛHİYYET	37
Hudûs Delili	38
İmkân Delili	40
Gâye ve Nizâm Delili	41
ALLAH'IN SIFATLARI	44
İtikâdi Ekollerde Allah'ın Sıfatları	46
Sıfat-ı Tenzihîye (Sıfat-ı Selbiyye).....	51
Vücûd Sıfatı.....	53
Kıdem Sıfatı	53
Bekâ Sıfatı.....	55
Muhâlefetün Li'l-Havâdis.....	57
Kıyâm bi-Nefsihî	60
Vahdâniyet Sıfatı	61
Sıfat-ı Sübûtiyye	66
Hâyat Sıfatı.....	67
İlim Sıfatı	68
Sem' ve Basar Sıfatları.....	69
Kelâm Sıfatı	70
Halkû'l-Kur'ân Meselesi.....	71
İrade Sıfatı	74
Kudret Sıfatı	76
Tekvîn Sıfatı	77
Sıfat-ı Fi'liyye	79
Sıfat-ı Haberîyye.....	81
Rüyetûllah Meselesi.....	82
Allah'ın Fiilleri ve Kul'un Fiilleri	83
Kazâ ve Kader	88

İKİNCİ BÖLÜM
MEVLÂNA'DA
ULÛHİYYET DÜŞÜNCESİ

İSBÂT-I VÂCİB VE MEVLÂNA'NIN

BU KONUDAKİ DELİLLERİ..... 91

Dinî Tecrübe Delili.....	96
Ekmel Varlık Delili.....	106
Kozmolojik Deliller	109
İlk Sebep Delili.....	110
Hudûs Delili	113
İmkân Delili	115
İlk Hareket Delili	117
Gâye ve Nizâm Delili	118

ALLAH'IN SIFATLARI 123

Sıfat-ı Tenzihîye (Sıfat-ı Selbîyye).....	125
Vücûd Sıfatı.....	126
Kıdem Sıfatı	134
Bekâ Sıfatı.....	135
Muhâlefetün Li'l-Havâdis.....	136
Kıyâm bi-Nefsihî	138
Vahdâniyet Sıfatı	138
Sıfat-ı Sübûtiyye.....	141
Hâyat Sıfatı.....	141
İlim Sıfatı	142
Sem' ve Basar Sıfatları.....	144
Kelâm Sıfatı	146
Halkû'l-Kur'ân Meselesi	147
İrade Sıfatı	148

Kudret Sıfatı	151
Tekvîn Sıfatı	156
Sıfat-ı Fi'liyye	159
Sıfat-ı Haberiyye.....	164
Rüyetûllah Meselesi.....	172
Allah'ın Fiilleri ve Kul'un Fiilleri.....	175
Kazâ ve Kader	186
 SONUÇ	 201
KAYNAKÇA	207
DİZİN	231

ÖNSÖZ

Mevlâna (1273/672), şöhreti kendi zamanından günümüze dek genişleyerek devam eden ve hakkında birçok ilmi araştırma yapılmış bulunan önemli bir şahsiyettir. İslâm dünyasında gerçekleştirilen çalışmalar içinde ilmi nitelikli olanlar maalesef son derece azdır. Diğerleri ise kutuplaşma ürünü olup kimi onu takdir, kimisi tenkit için kaleme alınmış, ilmi içeriği ve tutarlılığı bulunmayan duygusal nitelikler taşımaktadır. Batıda yapılan araştırmalar ise müsteşriklerin öncülüğünde başlamış, daha sonra mühtedî batılılarca sürdürülmüştür. Bunlar daha çok onun bâtinî yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Her ne kadar Mevlâna hakkında şimdiye kadar gerçekleştirilen çalışmalarda onun ulûhiyyet görüşlerine yer yer temas edilmişse de bildiğimiz kadarıyla sadece bu hususu konu edinen müstakil bir inceleme pek yoktur. Bu durumu gözönüne alarak “Mevlâna’da Ulûhiyyet Anlayışı” adı altında müstakil bir çalışma yapmaya karar verdik. Çalışmamızda *Mesnevî* ve *Fîhi Mâ-Fîh* başta olmak üzere Mevlâna’nın bütün eserlerinden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra onun ulûhiyyet anlayışına yer veren eserlere müracaat edilmiş, kelâmcıların görüşleriyle mukayese edilerek fikirlerinin özgün olup olmadığı sorusuna da cevap bulunmaya çalışılmıştır. Mevlâna’nın ulûhiyyet anlayışını incelemeyi hedeflediğimiz bu çalışma giriş kısmından ayrı olarak

iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Mevlâna'nın hayatı ve eserlerinden bahsedilmektedir. Birinci bölümde Kelâm ilmi açısından Allah'ı bilme, isim ve sıfatları, varlığı ve birliği ile ilgili görüşler işlenmiştir. Bununla birlikte İslâm ekollerinin ilâhî sıfatlarla ilgili görüşleri hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde ise Mevlâna'nın ulûhiyyet görüşleri Allah'ı bilme, isim ve sıfatları, varlığı ve birliği ile ilgili görüşleri işlenmiştir.

Çalışmamızın konusu ve kaynakların tespitinde bize yol gösteren, değerli fikirleri ve yapıcı olan tenkidî yorumlarıyla katkı sağlayan danışman hocamız sayın Prof. Dr. Murat Serdar'a ve ailemize şükrânlarımızı bildirmeyi bir borç addederiz. Gayret bizden, muavenet büyüklerimizden, tevfik ise Allah'tandır!

Atilla Baran Can ÇELEBİ

GİRİŞ

Araştırma Hakkında

Konusu

“Mevlâna’da Ulûhiyyet Anlayışı” isimli çalışmamızın konusu; kelâm ilminde¹ tartışılan ulûhiyyet anlayışı ve Allah’ın isim-sıfatları gibi kavramların, Mevlâna özelinde ele alınmış biçimi ile ilgili karşılaştırmalı tespitleri olarak özetlenebilir.

1 Kelâm ilmi ilk olarak diğer din, kültür ve felsefelere karşı İslâm dininin temel esaslarını savunmak amacıyla Mu'tezile tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra bir taraftan Semerkant'ta Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (944/333), diğer yünden Basra'da Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî (935/324) Ehl-i Sünnet ilm-i kelâmını kurmuş ve ilerleyen zaman içerisinde müslümanların yüzde doksan (%90)'ı aşan çoğunluğu bu iki ekole bağlanmıştır. Mâtürîdî, Eş'ârî, Bâkullânî (1013/404), Cüveynî (1085/478), Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî (1089/482) gibi kelâmcılar yoluyla Gazâlî'ye(1111/505) kadar gelen döneme “mütekaddimîn ilm-i kelâmı”, Gazâlî ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî'den (1114/508) itibaren Nüreddin es-Sâbü'nî (1184/580), Fahreddin er-Râzî (1209/606), Seyfeddin el-Âmidî (1220/617), Adudüddin el-İcî (1355/756), Seyyid Şerif el-Cürcânî (1413/816) ve Taftazânî (1395/797) gibi kelâmcılar yoluyla devam ettirilen devreye “*müteahhirîn ilm-i kelâmı*” denilmiştir. milâdî XIX. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Şibli Nu'mânî (1914/1333), Abdüllatif Harpû'tî (1916/1335), Muhammed Abduh (1905/1323), İsmail Hakkı İzmirli (1946/1365) gibi kelâmcıların temsil ettiği son dönem ise “*yeni ilm-i kelâm*” dönemi kabul edilmiştir. İslâm ekolleri daha çok mütekaddimîn döneminde ortaya çıkmış olup Havâric, Şîa, Kaderiyye, Mürctie, Mu'tezile, Mâtürîdiyye, Eş'ariyye gibi ekoller bunlardan tanınmış olanlardır. (bkz.: **İbn-i Haldûn**; 1406/897, *Mukaddime* (Çev. Halil Kendir), Yeni Şafak yay., C. 1-2, İstanbul 2004, C. II, s. 638-648.)

Hakkında en fazla yorum yapılan ve tartışma konusu edilen büyük İslâm mütefekkirlerinden biri olan Mevlâna'nın, itikadi konuların daha sık ve yoğun olarak ele alındığı *Mesnevî* ve *Fîhi Mâ Fih* başta olmak üzere diğer eserlerini de inceleme alanımıza dahil ederek (isbât-ı vâcib, ulûhiyyet, Allah'ın isim ve sıfatları, kulların fiilleri konusunu kapsayacak şekilde) ulûhiyyet anlayışını ortaya koymaya çalışmak, çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir.

Amacı ve Önemi

“Mevlâna'da Ulûhiyyet Anlayışı” isimli bu çalışmayı yapmakta ki amacımız, Mevlâna'nın akaid ile ilgili bazı hususlardaki görüşlerinin neler olduğunu tespit etmek, bunları günümüze aktarmak ve insanların yanlış algılarına meyil vermemek için bu görüşleri korumaya küçük bir katkıda bulunmaktır. Ayrıca tüm bunların yanında bir diğer amacımız da onun dünyaya büyük bir hızla yayılan eserlerindeki düşüncelerinden, yaşadığımız bu dönemde yararlanılabilecek hususların olup olmayacağını tartışmak için bir etüd çalışması yapmaya gayret etmektir.

İnsanın inancını Allah tasavvuru belirler. İmanın şekillenmesi her şeyden önce Allah inancının diyalektik bir yapıya kavuşmasıyla mümkündür. Bu bakımdan, nasıl bir Allah'a inandığımız nasıl bir peygamber'e, nasıl bir kadere ve nasıl bir ahirete inandığımızla birebir alâkalı bir meseledir. Ne yaparsak yapalım, iman sahibi bir insanın hayatının herhangi bir safhasını izah ederken onun Allah inancını (tasavvurunu) esas almak zorundayız.

Bir bütün olarak bakıldığında Mevlâna, eserlerinde ulûhiyyet bahsi içinde yer alan konuları (sistematik bir şekilde olmasa da) *Mesnevî* adlı eserinin değişik yerlerinde misaller vererek izah etmiştir. Özellikle çeşitli sohbet ve vaazlarından oluşan *Fîhi*